

O sreći u savremenoj slovenačkoj poeziji

(esej s nekoliko umetaka)

denis poniz

Parte prima

Ne znam da li je baš srećno odabran početak pisanja saopštenja o tome kako se sreća naselila (i kako se naseljava) u savremenoj slovenačkoj poeziji. I to ne samo zato što je slovenačka poezija — zajedno sa slovenačkim kritičarima — zaokupljena turobnošću, žalošću i patetikom, što je postavljena na pijedestal ogrizma koji trpi i koji je ranjav, čiji zadatak nije da otkriva radost i uživanja ovog sveta, nego da govori o njegovoj prolaznosti i kraju. Ne znam, doduše, da li je poezija koja peva o sreći istovremeno i srećna poezija, ali su oni koji o sreći pevaju, uvek kada uopšte pevaju, svakako, srećni pesnici. Savremena poezija je, kako smo već u nizu tekstova pokazali, poezija oslobođenog jezika i razvijanja najrazličitijih mogućnosti koje oslobođeni jezik nude stvaraocima. Ako je tačna teza Vena Taufera, koji je, pre izvesnog vremena, u nekom razgovoru, izjavio da je pisanje za njega prvenstveno način na koji se ponaša pred likom jezika, kako se snalaži u svetu reči i novih značenja, onda bi poezija morala biti srećna uvek kada otkrije to novo što se samo razotkriva, onda kada se nađe pred novim načinom iskazivanja. A ipak, sreća je u poeziji nešto sasvim određeno, bez obzira na to da li govorimo o srećnoj poeziji ili o srećnom pesniku. U stvari, ako razmislimo, to je jedno te isto. Ako pokušamo to jedno te isto da promislimo, ili čak da klasificiramo savremenu slovenačku poeziju s obzirom na to kako i u koliko meri iskazuje (osećanje) sreće, kako se odnosi prema onome što je sadržina sreće i kako ostaje unutar polja pozitivnih oznaka, onda moramo da priznamo da je malo pesnika o kojima bismo mogli napisati nešto što se slaže s našim svakodnevnim predstavama o sreći. Jer sreća jeste, ili je nema, a to, naravno, nije puha konstatacija, nego način poznавања pravilnosti ili nepravilnosti našeg gledanja na osnovne pojmove, koji opredeljuju čovekovo postupanje i ponašanje u ovom svetu i njegove reakcije na osnovne i složene životne situacije.

Voleli bismo da možemo napisati da je sreća takvo osećanje ili emotivno stanje koje se može odrediti i koje u pojedinim pesmama nije teško odvojiti od drugih emotivnih stanja, od drugih autorovih upravljenosti prema svetu, prema okolini, prema istoriji. Ali istina je da svaki znamo što je sreća, da svima imamo ovakva ili drugaćajna iskustva o sreći, što se najčešće iskazuje rečenicom: »Kako sam srećan!« Sadržina te rečenice neuporediva je sa sadržinom bilo kakve jednake rečenice koju iskazuju neko drugi. Iskustvo o sreći je, dakle, kao i većina emotivnih iskustava, zbir i konvencija pojedinih emotivnih impresija. Za poeziju je karakteristično to da je njen saopštavanje o sreći, s jedne strane, obavezno prilagođeno tom iskustvu i konvenciji, a s druge strane joj mora biti pridodat još i element novog, da bi mogla da funkcioniše kao poezija — kao estetska komunikacija u procesu učicanja na svest čitalaca. Sreća je, dakle, način otkrivanja sveta i, ako je sreća u poeziji pre svega način emotivne usmerenosti, onda se o njoj može govoriti, bez obzira na problematičnost racionalizacije osećanja i prenosa iskustva.

PRVI UMETAK: Ervin Fric (Fritz), »Radost života« (zbirka »Pohvala životu«)

Pesma Eryna Frica »Radost života« je karakterističan primer optimističke lirike, lirike koja stvari postavlja u obliku aktivnosti:

*Zašto da ne pevamo vesele kuplete,
zašto da ne zbijamo lukave šale,
zašto da zvanične filosofe ne bacamo u Aristofanov koš,
zašto da ne pišemo oštare političke satire?*

Mada Fricova pesma govori i o zemaljskim, putenim uživanjima, ona je pre svega i u prvom redu radost, zadovoljstvo činjenicom da je pisanje poezije nešto veselo, odrešujuće i oslobođajuće.

Radovati se znači, pre svega, dovoditi u pitanje savremeni svet, njegove teškoće, u vinu zaboraviti teškoće, biti čovek datog trenutka i biti baš za taj trenutak. Radost je osećanje radosti same, čistota radosti, njena osnova dimenzija: vino, razvrat, ludost, divlja šala, oslobođenost. Ljubavnica i vino su simboli te radosti: iskazane, neproblematizirane, neradikalizirane. Ti su simboli vekovni i ne dovodimo ih u pitanje.

Naravno, radost je i način kreacije. A čini se da u slovenačkoj poeziji radost na taj način nastaje veoma retko (putem estetske informacije), veoma retko se vraća medju (vesele) ljudi. A slovenački pesnici nikako nisu veseli ljudi, to moramo ponovo naglasiti. Takvo stanje duha je možda najbolje problematizirano kod Vena Taufera.

DRUGI UMETAK: Veno Taufer, »Četvrta meditacija o interijeru« (zbirka »Vežbe i zadaci«)

U poslednjim stihovima Taufer peva ovako:

*Hajde sad da zapevamo
braćo, mi to znamo
da, znamo, znamo svi
da smo Slovenci
Ljudski je život kratkotrajan
duša napušta telo
duša beži u nebo
a telo nose u tu crnu zemlju*

To je tipičan slovenački model anti-veselog. Famoznost ovog teksta ne ogleda se u njegovoj potvrđivačkoj kompoziciji, nego u njegovoj ironičnoj negaciji. Ne-radost se iskazuje na (veseo), skoro zabavan način. Model hrišćanstva je problematiziran, Slovenci korespondiraju samo sa (vinom) i smrću. Vino=radost, radost=smrt. Začudujuća, stalno prisutna formula opstanka i promene. Ironizacija osnovnog, prvobitnog, prešernovskog modela: vino daje moć, daje privid radosti.

Radost je i način na koji se sećamo smrti. Slovenačka istorija je istorija stalne ugroženosti, od Avara i Langobarda do Hitlera i Staljina. A ugroženost rađa skepticizam, racionalizam, ali nikad radost. Savremena poezija pokušava da se otrgne od osnovnog modela: Slovenac + ugroženost = ne-vesela poezija. Estetika u službi očuvanja narodnog, prvobitnog. Aškerc. Pre svega Aškerc. Delimično Gregorčić. Nit koja vodi do Edvarda Kocbeka. Poseban oblik radosti koji se javlja kod ovog poslednjeg istovremeno je reakcija na opisani model i njegovo prihvatanje. Ona je dvojstvo, dvojstvo koje samo sebe predstavlja. Radost kao estetsko iskustvo.

Pre no što progovorimo o Kocbeku i preko njega predremo i na druge modele u savremenoj slovenačkoj poeziji, modele koji govore o radosti i o radosnom, moramo pre svega konstatovati i utvrditi ono po čemu se današnja poezija razlikuje od klasične, kad govorimo o njenom nivou na kojem se ispoljava radost. Videli smo Fricov primer nereflektiranosti, slobode, otvorenosti, pa zato i netematiziranosti, (veoma malo) prikrivene žalosti (Fric ne ume da bude jako žalostan). Tauferov model je ironizacija: u njemu naslućujemo smeh, radost pod plaštom otkrivanja tih osnovnih dimenzija: postojimo, ali smo istorijski ugroženi, do dana današnjeg neoslobođeni, stegnuti, malo prestrašeni, ali pre svega beskončno nepoverljivi. Zato pevamo. Pevamo mnogo, ali na žalost, žalosne pesme. Tri četvrtine narodnih pesama jako su žalosne. One pevaju o nesrećnoj ljubavi koja se završava devojčićem samoubistvom (jer je trudna) i momkovim odlaskom »na sedam godina« u vojsku. One pevaju o svim mogućim nesrećama. Ponekad su baš zagonetne. Isto to važi i za kocbekovski način pisanja: stvari su postavljene kao skrivenost, kao neotkrivenost:

TREĆI UMETAK: Edvard Kocbek, »Srećković« (zbirka »Poruka«)

Kocbek saopštava o onome »što jeste«, ali u čitavoj strukturi ne otkriva ko je skriveni nepoznati — srećan čovek — kome je posvećena pesma. Da li je to autor sam? Da li je on onaj koji:

*cele je mladosti sanjao o veličini
a ona mu je tek sad poklonjena,*

o tome možemo samo da nagadamo. Sreća se Kocbeku pokazuje sa svoje nezemaljske, ne-tvrdje strane, kao eternost, kao sećanje-na, kao obećanje drukčijeg sveta koji nije »opterećen cicijaškim sećanjem« koje se iskazuje u istoj pesmi. Biti srećan znači: »a zato je srećno uključen u veliku (igru strašnih snaga sa čovekom)«, biti u središtu ljudskog sveta-mesa, biti od ovog sveta, biti svet na putem, ali svejedno poduhvovljen, ezoteričan način. Kocbekova sreća je sreća množine, grupe, pokreta, ljudskog-humana. Raspitivanje o osnovu je prikriveno; dešava se, ali ne kao izazov, otkrivanje, nego kao in-korporacija, kao tajanstvena obaveza. Sreća je osnova, a kao osnova iskazuje se u svojoj upitnosti: njeni dijmenzije je, pre svega, dijmenzija »apsurdniog«. Odgovor — proširivanje tog značenjskog sklopa karakteristično je za Jureta Detelu. Njegova poezija ipak izmiče sreću, jer iza nje viđi mir, nekretanje, kraj: sastojak sreće je ruganje, ironija.

ČETVRTI UMETAK: Jure Detela, »Mačak Lojze« (zbirka »Geografske karte«)

*Mala zver,
fluidna radost,
belim vratom ovijena
ovijena;
slap, blistajući
kao kaleidoskop,
kao sazvežđa —
dlakom obrasla
geografska mapa
svetih očiju
bez zaliva,*

Radost iz čoveka, aktivnog pojedinca (homofaber), prelazi u zadnjicu, svemir, u sve živo, u sam život. Život = radost, a svest o životu je svest o radošću, o spojenosti i jedinstvu principa. Radost je kod Detele uzdignuta u princip; zato što je princip, ona je zapravo neuvhvatljiva i neopisiva; zbiva se onako kako joj nađe unutrašnja logika. Samo ta logika uređuje tok stvari i nemoguće je transformisati u drugi način govorja; poezija je samo refleks, odraz. U tome je njen čar i njena povezanost s radošću. (Kritika ovog principa, određen način samorefleksije prisutan je u Kocbekovoj pesmi »Šaljivčine«, zbirka »Nevesta u crnom«.) Taj princip se, bilo kao teza, bilo kao antiteza, kao negiranje ili kao problematizacija, pojavljuje još kod niza pesnika. Najkarakterističniji je, možda, Tomaž Šalamun. Šalamunov odnos prema sreći i radošći je (zbog obilja njegovih pesama) zapravo veoma teško odrediti. Čini se da je njegova sreća, slično kao kod drugih ludista (Jesih, Kralja, Matjaža Kocbeka, Brvara), illi kao kod konceptualista (Zagoričnika, I. G. Plamena, Hanžeka), u poslednjoj fazi upravo u samom aktu pisanja, u kreaciji, u formirajuju jeziku. Sreća je izradivanje poezije koja se — kao konačan, od autora otkinut proizvod — samo veoma retko iskazuje kao »srećan«, radošti pun predmet, što, naravno, autoru omogućava pisanje stalno nove i nove poezije. Pitanje poezije kod ludista je veoma tesno povezano s pitanjem potpunosti, zaključenosti kreativnog procesa. Sreća je, kratko rečeno, sama pesma. Sreća je veća što je pesma bolja. Merilo pesme je inovativnost, iznenadljivost, raskoš jezika, njegova potpunost, iskazljivost, usmerenost ka neobičnom, kombinatoričnom, obojenom, slikovitom, dodirljivom, putenom, jednokratnom, orgijskičnom, erotičnom. Događanje je uvek (pot)puno, nabijeno energijom, neotklonljivo. Pesma je niz domišljaja, eksplozija ideja i novih utisaka. Sve se zbiva na krajnjem rubu verovatnog, mogućeg, doživljjenog. Dolazi, kao kod svetlosti, do raspršenja iskri: svetlost je i odbijanje svetlosti. Pesma je i otkrivanje (ospstvene) nemoći, koja je reducirana na gledanje i saznavanje, a ne i na odlučivanje. Poesija govori o radošći, o sreći, ali ne može da oslobodi svet.

PETI UMETAK: Svetlana Makarovič, »Kost« (zbirka »Izbrojanja«)

*Oj, ta kost, mrtvačka kost,
suva, bela radost,
on je svoje istrepo,
a ja sam tek započeo.*

*Belu kost ću izdubiti,
sviralu će napraviti,
da mi peva lepu
suvu, belu pesnicu:
Toga nema, to su sni,
sve ti se to samo čini,
onaj sanja, ona bdi,
on u svetu, ona u tami.*

*Ništa ne znaš, ni to ne,
da l' ćeš saznati ili ne,
u te gleda mrtvačka kost,
suva, bela radost.*

Polariteti života i sveta (smrt = život — sreća) su se približili, svet je izgubio svoje osnove (koje kod Frica, Menarta i starijih pesnika još imaju), ostaje samo svet o krhkosti znanja, a time i krhkosti sreće i radošći o kojima govorija poezija. Svet bez osnova je svet (relativiziranog ispitivanja), provala podsmeha i ironije, ogled poslednjih reči: u njemu se sve zbiva samo još zbog nužnosti, zbog pobeglog, nikad zaustavljenog toka istorije. To je izazov istoriji, njenom toku i njenim imperativima, izazov koji je svestan svoje krhkosti, prolaznosti, stalno drukčije usmerenosti prema problemima poezije i poetike. Poesija mora da nadje svoju sreću, a ako se tom cilju i približava, približava mu se samo kao način problematizacije. Na ovakvu problematiku sreće u poeziji i poezije kao načina sreće nadovezuje se celokupna poetika kasnog reizma (I. G. Plamen, Tomaž Šalamun; »Poker« i »Svrha pelerine«, delimično i poezija Andreja Medveda, i radikalno postavljena problematizacija polariteta svest-zajedničko-opštine i ja-pojedinačno-razdvojeno kod Aleša Kermamura), kao i poezija Andreja Brvara, prvenstveno zbirka »Slikovnica«. Odnos prema sreći na prvi je pogled ovde isti kao kod Frica. A onda se odjednom pokaže da je to samo verbalna »prevara«, jer je Brvar

»izvan« kategorijalnog aparata i izvan razlikovanja dobra i zla, korisnog i nekorisnog, sreće i ne-sreće, zla. Ako je sreća još kod reista kategorija mnoštva, grupa reči s određenim (sličnim) osobinama, izložena sveopštem prosvjetljenju uma-igre-kombinatorike (ova poslednja karakteristična je pre svega za OHO-vce: Hanžeka, Kralja, I. G. Plamena), kod Brvara je sreća u poeziji određena zapravo već samom činjenicom da stvari može da otrgne od zaborava:

ŠESTI UMETAK: Andrej Brvar, »Pesma« (zbirka »Slikovnica«)

*Tu smo pesmu doživeli u Seči kod Pirana
najviše u bašti malog bifea kod mora ispod Forme vive
ponešto i na moru
a nešto i na travi punoj svetlih maslačaka*

Pesma je doživljaj i doživljaj je pesma, oboje sliveno u rondo svakodnevice; u toj sreći nema ničeg užvišenog, ničeg »humanističkog«, i utoliko više jednostavnog, začuđujuće punog odnosa prema životu koji je sreća. Ničeg deklarativnog, ničeg od svetskog bola, skoro ničeg od slovenačkog nema u toj pesmi, koja govori jezikom skladnog i uravnoteženog saopštavanja o (sreći) ljubavnog doživljaja. Sreća je, za razliku od Fricove deklarativnosti, sklad između doživljjenog i zapisanog: to je i »merilo« sreće poezije i njenog autora. Dakle, Brvarova poezija je u tom smislu »pozitivistička«, sasvim drukčija od Kocbekove ili Udovičeve poezije (iako je Udovič svojom pesmom »Vedro je lice stvari«, zbirka »Ogledalo snova«, u stvari prethodnik »reističkog shvatanja sreće«; sreća je sklad između predmeta i njihovih razlika), zato što pristaje na datost sveta, na njegovu unapred modeliranu prikladnost i prihvatljivost u seriji mogućih svetova i mogućih (poetskih) doživljaja. Zato ova poezija više nije velika poruka o putovanju kroz tajnu, niti sinteza osnova duha i tela, povezanih u skladnu celinu poesisa-agensa, nego je tek tekuća skica, trenutna radoš, trag sreće ranije harmonije. Zato cela generacija: od Daneta Zajca, Gregora Strniša do Francija Zagoričnika, traži na pojmovni, sadržinsko-racionalni način, svoje, dakle: pesničke, jezičke osnove, i te osnove stalno problematizira, stavlja ispred sebe, ispituje i izmiče im. Nastaje prostor stalne (stvarne) igre, u kojem nema mesta za sreću.

Poseban slučaj je odnos prema sreći u ludističkoj poeziji. Njegovu osnovu sačinjava već opisan odnos prema aktu kreacije: postojati na način poezije, poistovetiti se s njom, sliti se, u rečima otkriti stvari i u stvarima otkriti reči. Takva je sva poezija od Matjaža Kocbeka i Ive Svetine do Milana Jesih. U traženju sreće, u otkrivanju radoši je Milan Jesih skoro najdosledniji i najساموسوییji.

SEDMI UMETAK: Milan Jesih, »Nočni sat, spavajuća zabluda«, zbirka »Uran u urinu, gospodaru!«)

*danas listam: gloria!
gloria! šipak! slanina, viktorija!
dan mi skače, srečni olivetti,
želim ga ostaviti, želim opet početi.*

Stvari koje pesnik imenuje imaju svoj (srečni) svemirski poređak; ništa se ne dešava i ništa se ne menja, a kamoli da možemo sazнати занемarljivu malenkost događaja koji nisu u skladu s pesnikovom voljom, prema kojoj sve treba da postane predmet poezije, ili, drugim rečima, prema kojima stvaralački princip treba da se promeni u sveobuhvatno traženje sličnosti i razlika. Princip je proizvoljnost, iznenadljivanje. Realizacija mora biti što bleštavija, što potpunija, što dorađenija. Ludizam je otkrio način književnog zanata: poezija je umetnost i spretnost ručne obrade, preciznosti, vežbe. Ko to savlada, srećan je, i njegova je poezija do kraja skladna sama sa sobom. Naravno, to je princip koji se u bilo čemu vraća osnovnim i obavezujućim principima tradicionalne poezije.

Parte seconda

Saopštenje o sreći u slovenačkoj poeziji postavilo je samo nekoliko arhetipova shvatanja sreće kao načina iskazivanja (u poeziji) ili kao načina poesija, dakle principa, vrhovnog principa, zakonitosti u poetskom životu. Ono je želelo, ne toliko samo saopštenje, koliko njegovi pesnički delovi, da pokaže kako se sreća pojavljuje i po čemu se razlikuju pojedini pesnički načini. Ovim smo prikazom, naravno u određenom meri, negirali uvodno razmišljanje o tome kako je sreća redak gost u savremenom slovenačkom poeziju. Ali nešto još uvek važi: mi, Slovenci, još nemamo zbirku koja bi svojom centralnom tematikom pokušala da uspostavi sreću, da je predstavi kao način prodiranja iz unutrašnjeg (pesničkog, posebnog) sveta u spoljašnji, socijalni, društveni svet. Navedeni primjeri su, pre svega, način na koji se može pratiti razvoj same kategorije sreće u savremenoj poeziji, ali nisu spasonosni i konačni pogled na celokupnost tekstova o sreći u slovenačkoj poeziji.

Sa slovenačkog preveo: Jaroslav Turčan